

З нашого життя.

Новий акт визвольної трагедії—Село і Дума—старий світогляд і нові проломи в йому.—Перелицьований лозуваг.—Як відповіло село на політику міністерських конституціоналістів і як тепер до Думи ставиться.—Містична віра і проповіді.—“Хай би вони не розігнали!—Доброжелательний тонъ серед „истинно-русской“ какофонії.—“По какому слухаю шумъ? Сила—й безсилля.

Сесія Державної Думи почалася. Загальна увага всього світу—там, на далекій півночі, в Таврійському палаці, де відбувається новий акт тієї трагедії, під вагою якої от уже третій рік задихається і стогне величезна держава, брсається серед прогнилих, але ще досить міцних тенетів, усильковуючись скинути їх із себе, але її досі не знаходючи тієї піддомі, щоб помогла це зробити... Правда, не всім трагедія ця трагедією здається: для де-кого це весела комедія, для де-кого навіть пустотливий фарс, якому жадної ваги не надається, а роспочато його так тільки, щоб перевести та забавити тих людей, що справу визволення рідного краю беруть з трагічного бою. Горстка веселих людей, усіх тих „не унывающихъ россиянъ“, бравих адміністраторів, ненажерливих ташкентців та інших оборонців старого ладу, що для нас ідентифікується з старим безладдям, напевне знов схоче повернути величню трагедію на велику комедію. Маючи на це в руках „ всю повноту влади“, вона, горстка тая, ще раз—та чи її останній?—спробує проти домаганнів народних виставити власні неситі апетити, ховаючись за матеріальну силу й висовуючи її кожного разу, коли ґрунт хитатиметься під ногами. І може саме в цей час, коли я пишу рядки ці, за сцену починаються вже практичні захо-

ди, щоб зробити нову спробу з перелицьовою трагедії на комедію; може не далеко вже той час коли знову стоятимемо перед спущеною завісою, що сковає нам зперед очей близьку майбутність. Не дурно ж, коли ще тільки свінуло на другу Думу, а вже круки та сичі накривали й напугували всяке лихо на неї й міркували про третю Думу. Круки ж бо та сичі часто знають, що роблять, а надто наші російські круки з сичами, які в такій любій злагоді живуть з „властями предержащими“. Але поки що на самій сцені все, як годиться: актори держаться поважно, комічні маски ще лежать сковані до першої потреби в міністерських портфелях і увагу громадянства приковано міцно до сцени, де відбувається той новий акт світової трагедії.

Тепер, коли по газетах повно звісток про Думу, коли по городах рвуть з рук телеграми з тими звістками, а скрізь тільки й мови, що про Думу, якось ніяково про щось інше й говорити. Усяка розмова не про те, що зараз найбільш обходить людей, була б прикрим дисонансом, що не йде в лад до загального настрою. І навіть сидючи в глухому закутку, куди ще ніякі звістки не дійшли, не знаючи, як саме той новий акт нашої трагедії роспочався, несамохігь переймаєшся тим загальним настроем і допитливі думки посилаєш туди, на далеку північ, а навколо, серед сіренського однomanітного життя глухого закутка шукаєш відповіді на кляті питання: чого можна сподіватися від роспочатого акту, який кінець готове нам той автор химерний, що звється історією, чим почастує він нас на закінчення? І поки що ве багато відомостей подає в відповідь на ці питання наші сіренські життя по закутках, хоча загальна тенденція відповіді вже виразно позначається.

Глуко зараз по селах, окутих морозом закиданих снігом знесилених силуваним вегетаріанством, що межує вже з голодом; тільки де не діє з під холоду того пробивається щось тепліше, нага-

дуючи про те, що все таки не к різдву йде, а к великою і зіма, як і все на світі потроху вже минає й повинна буде звернути з дороги перед молодою свіжою весною. Але нею ще й не пахне у нас і треба на підставі зімового настрою вгадувати те, що має бути на весні...

Тут, по селах, теж багато розмов про Думу, тут також витворився свій погляд на неї, тут свої міркування йдуть і повстають свої надії. І село мовчазним, допитливим поглядом сфинкса дивиться також туди, на далеку північ, де роспочалася згадана трагедія, що так близько його торкається, хоч воно й не бачить ще всіх ниток, які прив'язують його до сцени. Всіх то справі не бачить, але де-які, і може найміцніші, село вже добре чує, знає про них і по всяч час про це знаття тисячами голосів нагадує. Ниткі ці воно побачило тільки недавно, але те, що побачило, вже ніяка сила не вирве з поля його погляду; село міцна за них держиться, бо в їх бачить едину надію свою на кращу долю...

Пригадується мені недавня розмова з одним дядьком із Чернігівщини з приводу всяких подій останнього часу. Дядько—рядовий собі дядько, письменій, тільки через те, що побував у тюрмі, де „товариши“ вже йому „роскрили очі“, б, переду, як сам каже, був—наче той віл святењкий“, нічого не розбірав, що йде й для чого робиться. Але тепер він страшенно цікавий до всяких новин з громадського життя, найперше питання його: „а що по газетах пишуть?“ і за газету ладен він справді й хліб і все віддати; цікавиться він теж програмами всяких партій і дібре досить в них розбиратися, а в деяких питаннях держиться таких поглядів, що я, памятаючи про те місце, де козаки роги правлять, навіть переказати їх не можу. І от цей самий дядько, як роспочалася була знаменита змова, що вирвала маніфеста 17 жовтня, разом з усім селом своїм зібрався з кілками йти на „забастовщиків“ з надалечкою станції. Що ми тямili тоді!—оповідав

мені він.—Пройшла чутка—поїзди не ходять, а нам—кому до городу треба їхати, кому того хліба оклунок продати, тому се тому те, а тут тобі ні до нас ніхто не навернеться, ні ми нікуди невирвемося. І зібралися були з дрючками вже йти. Аж воно он штука яка: опісля вже довідалися—для нас же, виходить, і забастовка та була, щоб нам би то жити краще стало... Потім почалися вибори до першої Думи. Вибірали мало не наосліп, аби тільки не пана, а воно виявилось опісля, що од нас ніби й пан поїхав, та в Думі краще нас обороняв, ніж свій потрапив би, а потім як приїхав до нас, то вже так нам росказав усе, так виложив, що ми наче на світ народилися, наче одразу видюшими поробились. Та найбільш газетам дякує дядько. „Як стала ото Дума, як почали газети йти, як почали йти—то просто село не те стало, що колись. Намахаєшся було коєю за цілий день, насмажишся-напечешся на сонці, а скоро вечір—то не спочати йдеш, ні! Зберемося десь коло багаття в пілі, мало не все село зійтесь, і старе й мале, та до газет: читаемо до самого світу, та гомонимо, та розбираємо, що і як і до чого. Оттоді ж ми й зовсім таки побачили, хто за нас руку тягне і за ким нам іти треба. Село, кажу вам, як гарна скрипка, було вистроене, та й не тільки ті, що мотузком хліб різали, а на цілу сем'ю одну ложку мали, а й заможні люди до гурту приставали. І вже як Думу розігнали, то й без газет ми знали б, на віщо це воно зроблено... Тепер до других виборів не так вже стаемо, як тоді. Вже знаємо, кого й на що вибрати...“

— А як і другу Думу розженуть?—спитав я.

— Хай би вони не розігнали!—відповів дядько оригінальним зворотом, зробивши енергічний рух рукою.

Я наважу тут ці уривки з розмови через те, що вони мені здаються дуже характерними не для одного тільки дядька, а й для цілої маси таких самих дядьків типовими. З простого та широго

оповідання цього дядька видно робиться, де побралися ті нитки, що звязують тепер чималенький таки гурт селянства з Думою, як повстали вони, якими шляхами пробіралися в село, на який ґрунт падали і який на тому ґрунті вплив робили. Як бачимо, ці нитки—дуже дуже молодого віку, бо й двох років нема ще, як село з дрючками зібралося йти на „забастовщиків“. І виявилось потім, що той самий „забастовщик“ між іншим про того ж таки дядька й дбав, що на його з дрючком ішов. Ця перша несподіванка зробила пролом у тому традиційному світогляді, що дядьковими руками ще недавно крутив „студентові“ руки за спину і гнав його в стан до „ігемона на пропяті“. Та на першій несподіванці справа не стала: за першою пішла друга, не менш чудна та нечувана. Вибірали „аби тільки не пана“, а тим часом випадково пройшов ніби й пан—і опинився серед трудовиків, допомагаючи їм своїм досвідом, широкими знаннями та освітою. Другий пролом зробився у тому світогляді, що на людину в європейській, „панській“, одежі дивився як на ворога единого через те, що вона ту панську дежу носить. Виходить,—так сформувало село цю несподіванку,—не кожен той пан, що в панській одежі ходить, а інший з таких ніби панів то й од свого країй. А під час „почали газети йти“—новий пролом... А потім Думу розігнали—і ще одну підвальну з під старого світогляду вивалено. А потім генерал Рудов утихомирювати губернію поїхав—і знов у старому мурі де що вищербив. А потім—військова юстиція, сенатські пояснення, труси, арешти, тюреми, що мов з рукава, сипались на оторопіле село—шматок за шматком вищерблювали, пролом за проломом пробивали, поки крізь міцний темнотою світогляд не зясніли нові якісні ідеали. І в результаті „село, як гарна скрипка, вистроене зробилось“, мовляв дотепним образом мого розмовника...

І справді цим разом селянство інакше вже ставало до виборів, та інакше

ставиться воно й до Думи. Коли на перших виборах голосною луною прокотився був по селах лозунг „землі“ та „аби тільки не пана“, то цим разом до „землі“ долучилося, і цілком свідомо вже долучилося—„і волі“, навіть перелицьовано подекуди цей інополярний оклик таким способом—„волі і землі“; по інших же місцях, як напр., писав свого часу й наш дописувач із Пирятину, сами селяни виставляли кандидатуру більш-менш популярного в околиці пана, не боючись, що він зрадить, проти їх ітиме. Як що ж, як ми з попереднього огляду бачили, проти панів і був по деяких місцях великий зуб, то це не проти панів взагалі, себто не проти інтелігенції, а спеціально проти панів відомого сорту—тих, що з карбованцем у одній руці та хрестом у другій захожувалися „дурного мужика“ дурити, а потім зубами із злости скретали, коли „мужик“ на іхні карбованці та промови юдині не поквапився. Скоро Думу розігнали, вже й тоді селяни говорили, що треба вибирати тих самих, а то ще й „зліших“ послів, і останній рік, тяжкий та крівавий, тільки зміцнив цю постанову: цим разом од селян здебільшого пішли як-раз „зліші“ послі, себто здебільшого заступники лівих партій? Так відновило село на „ліберальні“ заходи „констітуційного“ міністерства, на його загравання коло земельних реформ шляхом „землеустроїтельних комісій“, на втихомировання через—не проти ноці згадуючи—військові суди і всякі такі інші способи.

Інакше ставиться тепер селянство і до самої Думи, з іншими думками вираже воно своїх послів удалеку й, як показалося, небезпечну дорогу. Торік—то була якась містична (другого слова не підбереш) віра в ту невідому, але добричну Думу; селяне вірили, що збереться Дума і от зараз приріже земельки й поглате ті дрібні кривди, які в кожному селі свої єсть. І здається, тепер з тієї містичної віри й відповідних до неї надій не багато вже що й лишилося се-

ред нашого селянства. Та що селянство! Як пише наш дописувач з Дону, навіть козацтво донське—нехиба до цього часу оборона й захист старого ладу—і те „поголовно усе полівло“: „Дон зовсім переродився, виріс, задушив у собі кріпака і зробився громадянином“, а коли дійшло діло до виборів, то він послав усіх дев'ятьох депутатів, або з ка-детів, або з с.-д., або з безпартійних. Про настій послів перших двох категорій я не горютиму, але послухайте-но промову одного з „безпартійних“: „В минулому році,—сказав волосний старшина Афанасьев,—вибрано депутатом священника Афанасьєва. За те, що він казав у Думі правду, у нього одняли хрест, сан, усі права. Тепер ви вибрали селянина Афанасьєва. Обіцяю бути справжнім народним заступником—по совісті, по правді. Мені губить нічого. Немає у мене ані хреста, ані ряси—нічого, окрім світлини, що на мені, та „иття“. Але коли треба буде віддати життя, я віддам його за благо народу. Я тільки прохаю підтримати мене так, як підтримали ставрошільські громадяне свого депутата Оникка“. Прочитайте також, як вирижали по всіх усюдах інших послів селян, і проти торішнього ви зовсім нові н.ти почуете і від самих послів, і від тих, хто їх посилає. Ніде ж почуете радощів, нігде ж слова нема про перемогу—всюди говорилося тільки про майбутню важку борьбу за загально-людські права народ не покладатися сліпо на Думу, а самому дбати, щоб авангард його, Дума тая не сконав так марно, як торік. Тяжкий досвід минулого проповіз людей, що проводили своїх послів, тими способами, до яких так звикла російська поліція; демонстрування посолської незаймності особи, напр., послання Литвиненка, якого арештовано, 15 вересня відправили до Канева й там 3 дні і 3 рократичні мури, що чарівний Сезам вільного життя не відчиниться, хоч би як ласкавенько до його промовляти,—знають це і через те наперед до всього готовуються, завчасу забезпечують себе.

І хоча долю нової Думи сховано за густим туманом бюрократичного недоумства й тупоти, хоча ми й не знаємо, з яким кінцем історія напишє цей новий акт трагедії, що роспочався 20 лютого перед очима всього світу, але все-таки, скоро я про це подумаю—мені вчувається енергічний вигук мого чернігівського лядька:—„Хай би вони не розігнали!..“ „Грядущі годи тягнуться во мглѣ“: може ми пібачимо ще новий роагон Думи, нове втихомирювання—таке, якого ще світ, навіть нещасний російський світ, не бачив; нові утиски, ще тяжчі, нове знущання над людьми, ще гірше,—усе може бути всього треба сподіватися... А проте—не к Різдву йде, а к Великодню, і люті зіма з її холодом та морозами мусить таки звернути з дороги перед весною, свіжою, молодою весною. Запорукою цього нехай будуть нам ті проблиски свідомості, що вже запалила сердя широкого гурту людей і де далі, то більше собі прихильників здобуває. А раз затлівішь, искра тієї свідомості не згасне, а розгоратиметься в велике, дуже полум'я поки таки освітить усе навколо й прожене зовсім зненависну темряву...“

А темрява ще висить густим запиналом над нашим краєм, закриваючи собою проблиски нового настрою. Не помогають і ті компліменти та голосок ангольський з якими збірався йти до Думи д. Столппін, що почав був говорити вже про „доброжелательний тонъ“ та „взаимна уступка“. Тон—тоном, а поки що все по-старому: арешти, заслання, військові суди, розгон людей, що проводили своїх послів, тими способами, до яких так звикла російська поліція; демонстрування посолської незаймності особи, напр., послання Литвиненка, якого арештовано, 15 вересня відправили до Канева й там 3 дні і 3 нощі, немов Іону того в новітньому череві китовому видержано. Так само, як і попереду, на очах у властей готуються справедливішим і сильнішим... Не треба казати, як сильне і загальне є одушевлення... На віщо і кому здалася ця

тріскуча буфонада? „По какому случаю шумъ?—спитає читач. А все через те, бачте, що львівські студенти-українці голодовкою добилися, щоб їх із тюрми випущені...“ Що студенти поводились так, як годиться борцям поводитися—це певно, але ж згадувати з цього приводу що з нас і народ „сильний та геройський“, що ми й „перед світом“ виявили бог-зна яку свідомість та самостійність—може тільки той, хто не розуміє всієї ваги згаданої події. Справжня сила не криється, не гукає, не репетує про себе на всіх перехрестях, не б'є в бубни та літаври, бо вона й без цього сила і собі ціну знає.

Тим менше вона здатна витрачати час і енергію на спеціальні комітети, щоб „вітати“ як велике національне свято таку перемогу, як визволення кількох чоловік з в'язниці, бо це значить, що більшим чим не маемо похвалитися, а хвалючись такою силою, виявляємо тільки власне безсилля. І мені здається, що недобру прислуగу львівський комітет і самій молоді і робить, виносячи на вершок геройства самий звичайний прояв боротьби і тим підводючи всю справу під глузування деяких „приятелів“ нашого народу, які й без того мають, до чого причепитися.

Одходючи від наших пекучих справ і кидаючи оком за кордон, хотілося б теж і нашим землякам закордовним побажати менше раюванні та бучних фраз, і більше рішучої зважливості та скромного діла.

Прочитав я в „Раді“ передруковану з „Діла“ відозву „Честь нашій молодіжі!“ —і соромно, до болю соромно зробилося мені...

„Нині ми перед світом станули як народ не тільки живий, але сильний і геройський! Нині перед очима світа виринули з п'ятьма галицького гніту як самостійний народ, свідомий своїх прав! Наше почуття справедливості показалося справедливішим і сильнішим... Не треба казати, як сильне і загальне є одушевлення... На віщо і кому здалася ця

Сергій Ефремов.